

Началното образование в Княжество България (1878–1885)

ABSTRACT: Georgieva-Teneva Ognyana, *The Primary School in the Principality of Bulgaria (1878–1885)*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 27. Poznań 2024. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 45–60. ISSN 2084-3011.

This research is based on the belief that the memory of spiritual development is part of contemporary culture. The subject of the paper is discussed in a diachronic plan: first the movement for education that began at the end of the XVIII century and passed through the stages of the cell, mutual and secular class schools during the Ottoman rule, is presented; and then the steps taken by the Bulgarian state restored in 1878 to build institutional primary education are traced. It is argued that the efforts towards mass literacy were part of the policy to modernize Bulgarian society and to stabilize sovereign Bulgaria. The research concludes that from being a privilege for a few, education is gradually becoming accessible to all and is seen as a pledge to consolidate society around universally shared educational values.

KEYWORDS: primary school, teachers, Bulgaria, literacy, modernization

Предпоставка на настоящото изследване е убеждението, че паметта за духовното развитие е част от съвременната култура, а също и че връзката между вчерашния, днешния и утрешния опит в образованието е неотменима. Впрочем не е случайно, че бъдещите български педагози се запознават и с историята на българското образование и педагогика.

Историята, включително историята на образованието, днес не се смята за излято и монолитно цяло, а все по-често се мисли като съвкупност от множество различни „истории“. Отпадането на ред идеологически догми от времето на социализма открива нови изследователски полета, свободни от предпоставени тези за образователната „истина“, както и за строго определяне на „важни“ и „второстепенни“ събития и социални актьори. Така познанието за миналото все повече се обогатява с нови и задълбочени изследвания в различни сфери на обществения живот. Ако в годините на комунистическия диктат над историографията вниманието се насочва преди всичко към въоръжените борби, революционните движения и въстанията, то след падането на политическия нормативизъм в науката се появяват повече свободно създадени изследвания за културното строителство, включително в сферата на образованието.

В България проучванията върху историята на образованието имат интердисциплинарен характер – те попадат във фокуса на историци, социолози, културолози и философи, но най-вече на педагозите. Използването на неразработени извори и изследователски методи води до внимателно проучване на всяка фаза от конституирането на националната училищна система, до нови систематизации и концептуални виждания, без които не бихме могли да разберем добре днешната българска култура. По пътя към това разбиране най-напред ни повеждат неколцина летописци на образованието, работили в началото на XX в., като Никола Ванков (Ванков, 1906), Никола Алексиев (Алексиев, 1912) и Велико Йорданов (Йорданов, 1925). Материалите, оставени от посочените автори, документират формирано съзнание за историческата значимост на изминатия път в образованието. Очевидно водещата мисъл на тримата изследователи е изграждането на памет за училищното дело, оценено като фундамент на модерна България. Публикуваните данни са израз

на позитивистичното разбиране, че емпиричното изследване е източник на „истинско“ знание. Множество изследователи от следващите десетилетия използват събраната информация, за да изградят своите историографски обобщения. През 30-те години на XX в. специални заслуги за образователната историография имат Генчо Пиръов и Димитър Кацаров (Пиръов, Кацаров, 1933). Двамата именити учени в сферата на психологията и общата педагогика съчетават теоретичните знания с метода на анализа, с което осмислят образованието отвъд фактографията – в перспективата на проблематизациите и оценъчността. Във времето на социализма се правят типизирани, властово наложени идеологически прочити на извървения път в образованието, като главното внимание е насочено към дейци с леви убеждения, представяни като единствен двигател на прогреса в средното училище. Срещат се обаче и учени, неподвластни на твърдото партийно схематизиране, които активно съдействат за систематизирането и концептуализирането на българското образование от миналото. Сред тях е Жечо Атанасов, чийто историзиращ разказ е без обичайния товар от идеологеми (Атанасов, 1984) и със съществен принос за обогатяване на знанието за българските книжовни и образователни средища от Средновековието до съвременността, за пътя на модерното българско училище. От 90-те години на XX в. насам знанието за историята на българското образование се разгръща осезаемо и се детайлизира, прониква в нови или недостатъчно проучвани полета. Сред особено заслужилите изследователи са Мария Радева, която анализира просветните политики в диахронен план (Радева, 1982), Пенка Цонева, изследвала формите на училищното управление (Цонева, 2007), Емилия Кирилова (Кирилова, 2012), разкрила българската рецепция на някои от най-значимите европейски педагогически идеи, както и важни страници от историята на българското образование, дидактика и предучилищно възпитание.

Конкретният предмет на настоящата публикация – началното образование през първите години след Освобождението на България – ще бъде разгледан като процес, а не като статична снимка. Диахронният подход предполага да насочим поглед и към предшестващите стъпала по пътя към въвеждане на държавно

организирано училищно обучение, да посочим елементите на приемственост и обнова. В центъра на вниманието ни обаче ще бъдат образователните инициативи, законодателството, организацията, изнамирането на гъвкави регулативни механизми в сферата на първоначалното огромяване. Целта е да се покаже, че развитието на модерното българско общество дължи много на системните усилия на държавата и обществото за създаване на образователни институти и практики в услуга на овладяване на основни умения за четене, писане и смятане, при което се върви към единение на националните традиции и познатия в България европейски опит.

В началото на XIX в. българските земи се намират под османска власт, но по тях започва икономически и културен подем. За българите това е време на национално формиране, свързано с просветно движение, а по-късно и с борба за църковна и национална независимост. Модернизацията на българското общество има много измерения – стопанско замогване, селищно благоустройство, интегриране на българския елит в местното управление. Особено важен е напредъкът в образованието, несъмнено повлиян от Просвещението, което, наред със своите икономически, политико-управленски и хуманистични идеи, утвърждава и ценността на положителното знание, на науката. В монографичното си изследване „Българското възраждане и Европа“ Николай Аретов аргументира тезата, че „Просвещението е една от емблемите на Европа, особено за българина от XIX век, който му придава изключително висока стойност“ (Аретов, 1995, 189). Впрочем днес съществува и мнение, че понятието *Възраждане* следва да се схваща по-скоро като работен термин, а не толкова като прецизно определяне същността на сложните културни процеси, които протичат по нашите земи от края на XVIII в. до Освобождението. „Съдържанието му [на понятието *Възраждане* – б.м., О. Г.-Т.] е по-близо до това на понятието *Просвещение*, отколкото до *Ренесанс*“, отбелязва Николай Поппетров (Поппетров, 2006, 164). Така или иначе при сплитането на възрожденските и просвещенските идеи започва мобилизация на силите за извоюване на национална независимост и изграждане на българска държава, условие за което е наличието на съзнание за национална идентичност. А както е известно, главен фактор за неговото формиране е образованието,

особено по роден език и литература, история и география. Същия път изминават и останалите балкански народи в контекста на опозициите *свое – чуждо* и *Европа – Ориент*, изиграли в онзи исторически момент ролята на стъпало към самостоятелния политически живот и формирането на собствени институции. „Като се започне с Просвещението, което заедно с национализма упражнява главно формиращо влияние на Балканите, районът действено участва във всяко основно културно и идеологическо течение в Европа“, посочва Мария Тодорова, позовавайки се на Пасхалис Китромилидис (Тодорова, 1999, 472).

През първите векове на османското господство основна заслуга за съхраняване на писмената, донякъде и на образователната традиция по българските земи, имат църквите и манастирите, към които се създават килийни училища за ограмотяване на малка част от населението. Към края на XVIII – началото на XIX в., когато стопанският напредък и развитието на градовете все повече се нуждаят от хора със светски познания, по-заможни българи започват да подпомагат финансово образованието. При отсъствието на българска държава ключова роля изпълняват общините, които активно съдействат за разпространяване на грамотността, разбирана като умение за четене и писане. Появяват се общински килийни училища, където преподават светски учители. Непосредствено преди Освобождението в България има 384 килийни училища (Генчев, 1991, 75). Тези просветни огнища първоначално познават единствено църковните книги, а основната задача пред обучаемите е да наизустят кратки религиозни текстове. Впоследствие поетапно се въвеждат аритметика, история, география и граматика, на елементарно равнище се преподават и знания по естествени науки. Рядкото използване на говоримия български език – за сметка на църковнославянския и гръцкия, дълго време е препятствие пред по-забележимия образователен успех. С финансовите средства на дарителите Васил Априлов, Николай Палаузов и Братя Мустакови през 1835 г. в Габрово отваря врати първото българско училище от нов тип, където обучението се води по Бел-Ланкастърската система, наричана още взаимна система. Училища се създават повсеместно и още „Денница на българското образование“ (1841) на В. Априлов съобщава къде съществуват

те и от какъв тип са. Макар че учителите нямат еднаква подготовка, а заниманията траят различно – между две и пет години, резултатите от началното ограмотяване са като цяло добри. През 70-те години на XIX в. се провеждат първите учителски събори, чиито главни усилия са за унифициране на учебните програми и въвеждане на образователен ценз за учителите. Най-високото предосвобожденско постижение в образователното поле е създаването на класни училища, където работят най-подготвените учители, често завършили гимназия или университет в Гърция, Русия, Румъния, Сърбия, Западна Европа или Цариград – в американския Робърт колеж или във френския лицей Галатасарай. Общият брой на училищата преди Освобождението е около 2000, едно училище се пада средно на около 2000 ученици (Даскалова, 1999, 54). Наред с тях съществуват и неделни училища, в които се ограмотяват възрастни хора. Просветната дейност по време на Българското възраждане се поддържа от общините, еснафските сдружения и от частни лица.

Освобождението на България през 1878 г. предизвиква прелом в политическото, социалното и културното развитие на страната. Възниква принципно нова образователна ситуация, подвластна на държавно регулиране. Ако си поставим въпроса, повдигнат от Роджърс Брубейкър – „как националната общностност като политическа и културна формация е институционализирана вътре във и между държави“ (Брубейкър, 2004, 39), следва да посочим, че в условията на самостоятелно политическо управление в българското общество настъпват важни промени, в това число и образователни, свързани с организацията и принципите на училищното обучение, подсигуриването на кадри с официално призната педагогическа квалификация, въвеждането на единни критерии. С грижите си за масовото ограмотяване възстановената през 1878 г. българска държава прави широка крачка в посоката на желаното модернизиране, на по-бързия преход от традиционната устна култура към нов тип духовна просвета, без която просперитетът на страната не би бил възможен. Не би било възможно и консолидирането около националните ценности. „Училището, разбира се, е ключов елемент в тази система [възпитанието на националното – б.м., О. Г.-Т.]. Там се научава не само езикът, историята и географията на нацията,

но и как да бъдеш неин представител и да мислиш национално“, отбелязва Ан-Мари Тиес в изследването си за създаването на националните идентичности (Тиес, 2011, 2011, 236), с което хвърля светлина върху важен аспект от релациите модерност – нация – държавност – образование.

Освобождението на България през 1878 г. заварва учебното дело в състояние, което налага вземането на бързи мерки за създаване на нормални условия за функционирането на образователния сектор в духовния живот. Налице са множество проблеми – липса на училища в много селища, използване на неподходящи сгради за училища, остра нужда от квалифицирани учители и от финансови средства за техните заплати, дефицит на учебници и на единни учебни програми. Не на последно място следва да отбележим и липсата на мотивация за учене у част от населението, особено на село, както и отпадането от училище на много деца.

Образователните действия, които се предприемат в Княжество България, следват динамиката на политическия живот. Изграждането на централизирана образователна система започва при временното руско управление (1877–1879 г.). Тогава се създава специално ведомство, което първоначално се нарича Дирекция на просвещението и духовните дела (прототип на бъдещото Министерство на просвещението) с началник Марин Дринов – историк и филолог, един от основателите на Българското книжовно дружество (днес Българска академия на науките), работил като доцент (1873) и професор (1876) по славянознание в Харков. Под ръководството на М. Дринов страната се разделя на образователни единици – окръзи и околии, назначават се учебни инспектори. От „свободно занятие“ учителството започва да се превръща в държавно регулирана професия. Първият нормативен документ в сферата на образованието, който създава възстановената българска държава, е „Привременен устав на народните училища“ от 29 август 1878 г. Целта е, първо, да се уреди обучението в училищата, в които липсват определена система и учебен план; второ, да се назначат за учители подходящи хора; трето, да започне целенасочена професионална подготовка на учители. Така наречените народни училища се разделят на три степени: първоначални – с тригодишен курс, средни – с двегодишен

курс, и главни – с четиригодишен курс на обучение. Обучението в първоначалното училище е задължително и безплатно. То обхваща не само момчетата, но и момичетата (които учат отделени едни от други). Така още в зората на институционалната си организация българското начално образование стъпва на демократични принципи: то е масово достъпно – без оглед на материалното състояние на семейството, без значение дали детето е момче или момиче. С други думи, това е образование, което се стреми да подsigури грамотността на младите хора в България и да подкрепи превръщането на традиционното патриархално-аграрно общество в модерно.

Привременният устав урежда и въпросите за финансовата издръжка на първоначалните народни училища – средствата идват от училищни и черковни имоти, както и от дарения. Управлението се осъществява от училищните настоятели, които се избират свободно, но всяка година задължително дават отчет за дейността си. За методическото ръководство отговарят училищните инспектори. Излизат от печат в по-голяма последователност спрямо предсвобожденския период различни методически ръководства – преводни, но и български.

Важен плод на държавните образователни усилия е откриването на т.нар. Временни общински педагогически курсове. За тях е отговорна Дирекцията на просвещението и духовните дела, която издава съответните Правила за привременните педагогически курсове. Предвижда се тези курсове да обхванат по-неопитни учители от първоначалните селски народни училища, като подборът на участниците прави училищният инспектор. Той води и самите обучения. Курсовете траят най-малко шест седмици, по пет часа дневно, а провеждането им е през лятната ваканция в някое по-уредено градско училище. Теоретичната подготовка се отнася до общите педагогически правила за реда, разпределението на занятията, дисциплината, начините на преподаване, подбор на учебници и помощни учебни средства. Практическите занимания са след началото на учебната година, като акцентът е върху заниманията по четене, писане и четирите основни аритметични действия. След като наблюдават няколко урока, курсистите подготвят и провеждат един или два урока пред ръководителя на обучението и останалите участници в него.

Накрая получават свидетелство, което им дава право да бъдат редовни учители в селските първоначални училища.

На 16 април 1879 г. е приета Търновската конституция, чийто чл. 78 гласи, че първоначалното обучение е безплатно и задължително за всички поданици на Княжеството (Конституция на Българското княжество). Така демократичните принципи на първоначалното образование, заложили от Привременния устав на народните училища, придобиват нормативен характер. При управлението на Министерството на просвещението от Иван Гюзелев, встъпил в длъжността министър през 1880 г., курсът на задължителното начално образование се увеличава от три на четири години. Продължавайки и надграждайки делото на своя предходник М. Дринов, Ив. Гюзелев отделя от просветното ведомство „духовните дела“, с което концентрира усилията към въпросите на образованието и постига по-осезаема независимост на училището от други културни институции и най-вече от църквата. Важен юридически акт е приемането през 1885 г. на Закон за обществените и частните училища, утвърден при министъра на просвещението Райчо Каролов. Този закон задължава всяка една община да открие първоначално училище, а ако децата са повече – да отвори допълнителни училища, които да съответстват на нуждите.

Учебното съдържание се одобрява от учителски събор – демократичен орган за определяне на важни страни на образованието, който е създаден още преди Освобождението. Съборите се свикват от министъра на просвещението всяка година.

Статутът на инспекторите също има ясни параметри: те трябва да имат поне завършено средно образование, най-малко тригодишна практика и да са навършили 25 години.

В циркулярно писмо от 28 юни 1879 г., адресирано до инспекторите за народните училища, Марин Дринов настоява за своевременна организация на курсовете за учители – за да встъпят в професията млади хора, които имат известна подготовка и са мотивирани за работа. За младите мъже се предвижда освобождаване от военна служба, а на крайно нуждаещи се курсисти се дава помощ от 40 франка (Ванков, 1906, 203). Издават се разпоредби и за възнагражденията на учителите: на селския първоначален учител,

притежаващ свидетелство, се полагат квартира и заплата от поне 600 франка, а на градския – най-малко 1000 франка. Предвидено е заплатите да се изплащат редовно, без прекъсване през летните месеци.

Както се вижда от представените факти, още в първите месеци от съществуването си следосвобожденска България полага сериозни усилия да осигури начални учители с добра квалификация – колкото позволява историческият момент. Препятствия не липсват. Сред тях особено тежко е насочването на част от немногобройната интелигенция към различни административни длъжности. Така през 1879 г. в четири от петнадесетте училищни окръга не могат да се организират ваканционни курсове, защото не достигат желаещи. Въпреки това в периода 1879–1883 г. се провеждат общо 40 временни педагогически курса с около 3500 учители и кандидат-учители. Като се има предвид, че Княжество България тогава обхваща днешната Северна България и софийския регион, може да направим извода, че броят на първоначалните учители, минали през обучителни курсове, е значителен.

В същото време архивите на Министерството на образование и науката пазят много свидетелства за неудовлетвореност от подготовката на началните учители. Според съхранени рапорти на училищни инспектори през първите следосвобожденски години се среща преподаване от килиен тип, а някои от кандидатите за курсовете не могат да четат гладко и се затрудняват да преразкажат прочетеното. Ето защо по-неподготвените курсисти се разпределят да обучават по-малки ученици, докато по-опитните преподават на по-големи деца.

Тъй като началните компетентности на курсистите не са еднакви, Дирекцията на просвещението и духовните дела се въздържа да наложи единна задължителна програма за учителската подготовка. Теоретичните и практическите занимания се определят в зависимост от индивидуалните потребности на участниците.

Основните въпроси, които се разглеждат в тези курсове, се отнасят до т.нар. „звучна методка“, т.е. до началното ограмотяване по писане. Особени заслуги за успеха на един от най-ранните центрове на педагогическите обучения – този в Шумен (град в Североизточна

България), има учителят Рачо М. Рачов, който е възпитаник на Робърт колеж в Цариград и на Учителската семинария в Кенигрец – Чехия. Архивен материал, известен като „Конспект на беседите, държани в Шуменския педагогически курс през 1879 г.“, дава представа за програмата на първоначалните училища, за знанията на учителите по дидактика и за методите на обучение (разговор, беседа, слушане, анализ, синтез), за въпросите и отговорите в обучението, за дисциплината, за задълженията на учителя, за възпитанието, за нагледното обучение, за преподаването на Закон Божи, за учебниците, методиката на смятането, на четенето, на писането, на чертаенето (рисуването), на гимнастиката, на пеенето, за практическите упражнения по писане и слушане, за формирането на нравственост. Националният образователен опит все по-активно се обогатява с проверените в чуждестранната образователна практика педагогически идеи на Ян Амос Коменски, Йохан Хайнрих Песталоци, Йохан Фридрих Хербарт, Туiskon Цилер, Вилхелм Райн и др.

Другото важно място на най-ранната педагогическа подготовка е Враца (град в Северозападна България). Специфичен тук е акцентът върху едновременното обучение по писане и четене, върху четенето с разбиране, преразказването със собствени думи, осмислянето на картинките в буквара, усвояването на знания за българския език. Специално внимание се отделя и на общите правила на възпитанието, като се обяснява разликата между възпитание и обучение.

Летните курсове през 1879 г. всъщност поставят началото на системната държавна дейност за подготовка на начални учители в Княжество България. През месец май 1880 г. се приема Закон за материалното поддържане и учебното преустройство на училищата, който открива в страната редица учителски семинари. Резултатите обаче не са удовлетворителни и скоро след това се създават първите специализирани педагогически училища, които възприемат утвърдени европейски критерии за педагогическа квалификация. Нормативната база стъпва на приет от Народното събрание на 18 декември 1880 г. Закон за отваряне на педагогически училища в Шумен и Враца, които са държавни и се наблюдават от Министерството на народното просвещение. През юли 1881 г. Министерството

на просвещението изработва Привременен устав на педагогическите училища в Княжеството. Посочената от него цел е подготовката на учители за първоначалните училища, като набелязаната перспектива е след 1885 г. обучението да се удължи до две и дори до три години. Допуска се възможност и за по-ранно удължаване на курса на обучение – според преценката на просветното ведомство.

Първата учебна година за педагогическите училища е 1881–1882-а. Обучаемите са подбрани измежду кандидати, които са завършили трети клас и са навършили 17 години. Но тъй като следосвобожденска България изпитва остра нужда от учители, по изключение се приемат и курсисти без завършен трети клас, които се обучават по специална програма. Постъпват и вече действащи учители с положителен опит в първоначалните училища. За всяко от педагогическите училища Министерството осигурява по 35 стипендии от 400 лева всяка. Курсистите, които се възползват от тази финансова помощ, са длъжни след завършване на педагогическото училище да работят като учители. Ако стипендиантът има слаб успех или лошо поведение, отпуснатите парични средства му се отнемат.

Според утвърдения в Устава учебен план подготовката е теоретична и практическа, като практическите занятия се провеждат в първоначално училище с по-добра материална база. Курсистите изучават закон божи, български език, педагогика (теория и история), методика, всеобща история, отечествена история, география, аритметика, естествена история, физика, стопанство, чертане и рисуване, краснопис, гимнастика и църковно пеене. Лектори са директорът и двама учители, а седмичният хорариум е 33 учебни часа.

В началото и двете педагогически училища изпитват организационни затруднения, особено по отношение на практическата подготовка, която, първо, по принуда се осъществява паралелно с теоретичната и второ, част от курсистите влизат в ролята на малки деца, обучавани от останалите свои колеги. През месец януари практиката е в първо отделение, където преподава директорът на педагогическото училище, а курсистите си водят записки. От месец март започват наблюдения на уроци и във второ, трето и четвърто отделение. Директорът отново има водеща роля – той показва, обяснява и оценява.

През първата учебна година успешно завършилиите педагогическия курс в Шумен и Враца са няколко десетки млади мъже и жени. През следващите учебни години усилията се насочват както към повишаване качеството на подготовката, така и към подобряване на условията, в които се провежда обучението. Въпреки това учебната 1884–1885 година е последна за педагогическото училище във Враца поради малкия брой на кандидатите за него. С решение на Народното събрание от месец януари 1885 г. училището във Враца е закрито. На негово място се открива двегодишен педагогически курс в Кюстендил, където се пренасят педагогическите книги и архивът на Враца. Директорът на Врачанското педагогическо училище Димитър П. Ангелов е назначен за директор на новооткритото учебно заведение, а учителят Петко Вълов става директор на Двукласното девическо педагогическо училище в Шумен за учебната 1885–1886 година.

Училищата в Шумен, Враца и Кюстендил са първите, които дават педагогическа подготовка на началните учители. Те изиграват безспорно положителна роля за установяването в Княжество България на държавно регулирано ограмотяване, водено от квалифицирани педагогически кадри. Опитът от двете първи педагогически училища по-късно се възприема от други създадени в страната педагогически звена.

Ето и конкретни данни за училищната мрежа, началните учители, учениците и грамотността в Княжество България. През 1878–1879 г. в страната има 1088 начални училища (от тях 61 девически) с 1379 учители (1247 мъже и 132 жени) и 56 855 ученици (48 404 момчета и 8451 момичета). През учебната 1880–1881 година началните училища стават 1354 (от тях 83 девически). Постепенно обучението в началното училище се увеличава от три на четири години.

Макар че в годините, за които пишем тук, не се води официална статистика за грамотността, съществуват изчисления, според които при Освобождението на България грамотните хора са около 3% от цялото население, а в началото на XX в., т.е. само двайсетина години по-късно, стават близо 30%. Както навсякъде в Европа, така и у нас грамотността е по-голяма сред жителите на градовете, докато в селата, където животът тече според аграрния цикъл, образованието

стои на по-задан план. Важно е да се отбележи, че процентът на грамотните хора у нас е почти същият като в другите балкански страни – по този показател Балканите се оказват единни.

В изследването си „Нации и национализъм“ Ърнест Гелнър говори за два вида култури – *диви* и *градински*. Първото от двете реторично ефектни назовавания се отнася до възпроизвеждането от поколение в поколение без съзнателно планиране, контрол и наблюдение, а второто се свързва със „сложност и богатство, които най-често се поддържат с грамотност и специализирани кадри“ (Гелнър, 1999, 70). За изпълнението на втората задача, която е много по-машабна, е нужна политическа инфраструктура, отбелязва британско-чешкият учен. Може да кажем, че благодарение на масовото начално образование след Освобождението нашата култура встъпва в своята градинска фаза – при Съединението между Княжество България и Източна Румелия (1885 г.) в страната ни има общо 2556 начални училища (Даскалов, 2005, 352–353).

В обобщение може да кажем, че началното образование в следосвобожденска България е изключителен фактор за културната динамика. Политиките за неговото устройване, създаването на училищна система, професионалната подготовка на началните учители имат решаващо значение за изпълнението на важните задачи пред младата българска държава и нейното общество, за ускоряване на стъпките към модернизирание и интегриране на България в европейското културно пространство. От привилегия за малцина образованието постепенно става достъпно за всички и се превръща в залог за консолидиране на обществото около повсеместно споделяните образователни ценности. Така българската следосвобожденска модернизация, свързана с образованието, се осъществява като политически проект, т.е. преди всичко с помощта на институционални инструменти. Известно е, че някои изследователи наричат българската модернизация „догонваща“, но трябва изрично да кажем, че в сферата на образованието „догонването“ става забележително бързо, колкото и неговата система поначало да е неособено пъргава заради огромния брой хора, ангажирани в нея. Образованието в следосвобожденска България се осъзнава както като път към индивидуалния успех, така и като

фактор за икономическото развитие на страната, нормалното функциониране на държавните органи и просперитета на обществото, и това намира проекция в определянето на управленските приоритети.

Литература

- Алексиев, Н. (1912). *Нашата училищна политика*. София: С. М. Стайков.
- Аретов, Н. (1995). *Българското възраждане и Европа*. София: Кралица Маб.
- Атанасов, Ж. (1984). *История на българското образование*. София: СУ „Климент Охридски“.
- Брубейкър, Р. (2004). *Национализмът в нови рамки*. София: Критика и хуманизъм.
- Ванков, Н. (1906). *Развой на учебното дело и училищното законодателство в България*. Търново: Е. П. Христов и Кюстендил: Яким Якимов.
- Гелнър, Ъ. (1999). *Нации и национализъм*. София: Панорама.
- Генчев, Н. (1991). *Българска възрожденска интелигенция*. София: СУ „Климент Охридски“.
- Даскалов, Р. (2005). *Българското общество*. Т. 2. София: Гутенберг.
- Даскалова, К. (1999). *Грамотност. Книжнина. Читатели. Четене*. София: лик.
- Йорданов, В. (1925). *Развитие на нашето просветно дело от Освобождението до войните: 1878–1913*. София: М-во на нар. просвещение.
- Кирилова, Е. (2012). *Избрани страници от историята на педагогиката и българското образование*. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“.
- Конституция на Българското княжество. [https://www.parliament.bg/bg/17\(08.01.2024\)](https://www.parliament.bg/bg/17(08.01.2024)).
- Пиръров, Г., Кацаров, Д. (1933). *Новото образование в Новия свят: Детето и училището*. София.
- Поппетров, Н. (2006). *Българското възраждане: бележки към един (не)възможен дебат*. В: *Балканският XIX век. Други прочити*. София: Рива.
- Радева, М. (1982). *Културната политика на българската буржоазна държава (1885–1908)*. София: Наука и изкуство.
- Тиес, А.-М. (2011). *Създаването на националните идентичности. Европа XVIII–XIX век*. София: Кралица Маб.
- Тодорова, М. (1999). *Балкани. Балканизъм*. София: Фондация „Българска наука и култура“.
- Цонева, П. (2007). *Управление на училището в България от началото на XIX век до 1989 година*. София: СУ „Климент Охридски“.
- [Aleksiev, N. (1912). *Našata učilišna politika*. Sofiâ: S. M. Stajkov.
- Aretov, N. (1995). *Bălgarskoto vâzraždane i Evropa*. Sofiâ: Kralica Mab.
- Atanasov, Ž. (1984). *Istoriâ na bălgarskoto obrazovanie*. Sofiâ: su „Kliment Ohridski“.

- Brubeikār, R. (2004). *Nacionalizma v novi ramki*. Sofiā: Kritika i humanizāz.
- Coneva, P. (2007). *Upravlenie na učilišeto v Bālgariā ot načaloto na XIX vek do 1989 godina*. Sofiā: su „Kliment Ohridski“.
- Daskalov, R. (2005). *Bylgarskoto obšestvo*. T. 2. Sofiā: Gutenberg.
- Daskalova, K. (1999). *Gramotnost. Knižnina. Čitateli. Četene*. Sofiā: LIK.
- Gelnār, Ā. (1999). *Nacii i nacionalizāz*. Sofiā: Panorama.
- Genčev, N. (1991). *Bālgarska vyzroždenska inteligenciā*. Sofiā: su „Kliment Ohridski“.
- Jordanov, V. (1925). *Razvitie na našeto prosvetno delo ot Osvoboždenieto do vojnite: 1878–1913*. Sofiā: M-vo na nar. prosvešenie.
- Kirilova, E. (2012). *Izbrani stranici ot istoriāta na pedagogikata i bālgarskoto obrazovanie*. V. Tārnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodii“.
- Konstituciā na Bālgarskoto knāžestvo*. [https://www.parliament.bg/bg/17\(08.01.2024\)](https://www.parliament.bg/bg/17(08.01.2024)).
- Piriov, G., Kacarov, D. (1933). *Novoto obrazovanie v Noviā svāt: Deteto i učilišeto*. Sofiā.
- Poppetrov, N. (2006). *Bālgarskoto vāzraždanē: beležki kām edin (ne)vazmožen debat*. V: *Balkanskiāt XIX vek*. Drugi pročitī. Sofiā: Riva.
- Radeva, M. (1982). *Kulturnata politika na bālgarskata buržoazna dāržava (1885–1908)*. Sofiā: Nauka i izkustvo.
- Ties, A.-M. (2011). *Sāzdavaneto na nacionalnite identičnosti. Evropa XVIII–XIX vek*. Sofiā: Kralica Mab.
- Todorova, M. (1999). *Balkani. Balkanizāz*. Sofiā: Fondaciā „Bālgarska nauka i kultura“.
- Vankov, N. (1906). *Razvoj na učebnoto delo i učilišnoto zakonodatelstvo v Bālgariā*. Knižarnicite na E. P. Hristov – Tyrnovo, i Ā. Ākimov – Kūstendil.]

- **OGNYANA GEORGIEVA-TENEVA** – is Doctor of Philological Sciences. She is Associate Professor at New Bulgarian University, Sofia. Her research interests are in the field of literary studies, pedagogy and civic education. She is the author of five monographs and over a hundred studies and articles. She participates in research projects related to the history of Bulgarian literature, the history of Bulgarian education, literature for children and the practical training of future teachers of Bulgarian language and literature.